

УДК 941.5:930.1(477)

Гончарук О. В.

ІСТОРІЯ ІРЛАНДІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті аналізується дослідження історії Ірландії українськими істориками, а також висвітлюється маловідомий порівняльний аспект історії Ірландії і України у працях істориків першої половини ХХ ст.

Ірландське питання постійно привертало й досі привертає увагу світової громадськості своєю складністю і невирішеністю, зважаючи на багатолітнє англійське панування в цій країні та наслідки, до яких воно призводило. Існує досить багато літератури не лише в самій Ірландії, а й в інших країнах — Великобританії, США, Німеччині тощо, присвяченої різним аспектам її історії. У вітчизняній історіографії доля цієї країни маловивчена, незважаючи на значний інтерес, який викликало ірландське питання. Дослідження цієї тематики в Україні розпочалося ще у 80-х роках ХІХ ст., коли про визвольний рух ірландського народу заговорила вся Європа.

Можна виділити три періоди, коли українські історики, зважаючи на актуальність ірландського питання, намагались дослідити історію, виводячи з минулого коріння сучасних їм проблем. До першого періоду можна віднести праці істориків першої половини ХХ ст., коли в Україні також спалахнула національно-визвольна боротьба. Саме тоді було введено у наукове дослідження широке коло історичних фактів з історії Ірландії у таких працях, як «Листи про Ірландію» О. Кониського (1904), «Оповідання про Ірландію» Д. Дорошенка (1907), «Ірландська республіка» невідомого автора (1917), «Як

Ірландія здобула собі волю» М. Григоровича (1924), «Національна революція в Ірландії» Ф. Крушинського (1931), «Данило О'Коннель» Д. Варнака (1935). У цих працях багато уваги було приділено історії національно-визвольної боротьби ірландського народу. Складність використання даної літератури у сучасних дослідженнях полягає в тому, що, окрім праць Д. Варнака і Ф. Крушинського, у вищенаведених роботах не вказана використана література і джерела. Протягом другого періоду — часів радянської влади — українська радянська історіографія майже не приділяла уваги історії Ірландії, хоча актуальність даного питання у світі не зменшувалась. Тут можна відзначити лише дві праці — історико-публіцистичний нарис Л. Гончаренко «Ірландія сьогодні і завтра» (1974) та автореферат на здобуття ступеня кандидата історичних наук С. Толстова «Англійське суспільство та ірландське повстання 1916 р.» (1983, Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка). В сучасній історичній науці інтерес до історії цієї країни зростає, впливаючи з актуальності ірландського питання — невирішеної Ольстерської кризи, історичне підґрунтя якої висвітлювала Е. Кучменко у своїй книзі «Ірландія і Ольстерська криза, пошуки шляхів її подолання

у другій половині ХХ ст.: (Історичний огляд)» (2000).

Якщо коротко охарактеризувати вищенаведені праці, то можна зазначити, що їх зміст залежав від подій того часу, коли працювали історики. Серед перших досліджень історії Ірландії в Україні можна виділити «Листи про Ірландію» Олександра Кониського. У передмові до видання 1904 р. Іван Франко зазначав, що листи були вперше надруковані у 1881 р. На початку 80-х років ХІХ ст. ірландська криза була однією з головних тем дискусій у європейській пресі. М. Драгоманов часто наводив боротьбу ірландського народу як приклад для галицьких русинів. У Києві В. Антонович читав курс історії цієї країни. Листи Кониського можна вважати відображенням ліберальних поглядів українофілів старшої генерації. У Російській імперії то були часи підйому ліберального радикалізму із сподіваннями на реформування імперії. Кониський робить наголос на англійській політиці в Ірландії від початку її загарбання до 1881 р. та на наслідках, до яких вона призвела. Через деякий час ірландське питання знову стало актуальним.

На початку ХХ ст. ірландський національно-визвольний рух привернув увагу всієї європейської громадськості. В іншому кінці Європи — імперській Росії — відбувається революція 1905—1907 рр., і українці також заявляють про своє право на національне самовизначення. У 1907 р. Д. Дорошенко пише невеликі за обсягом «Оповідання про Ірландію», де коротко подає історію Ірландії із найдавніших часів до 1906 р., акцентуючи увагу на історичних моментах визвольної боротьби ірландців проти англійських завойовників: ірландське повстання часів Кромвеля, селянські повстанські загони другої половини ХVІІІ ст., політична боротьба за самостійність протягом ХІХ ст. У цій праці також значну увагу приділено аспектам духовності ірландського народу: ментальності, мові, звичаям, релігії, порівнянню умов життя англійців та ірландців. Стосовно боротьби за самостійність історик відмічав, що ірландці роблять наголос на політичній боротьбі і тим самим добиваються значних поступок від англійського уряду. «Багато сліз і крові коштувала ця боротьба ірландському народові, але вона показала, яка то велика сила, коли весь народ стає одностайно, вона показала світові нові способи боротьби — не тільки зброєю і повстанням, але й інші мирні способи — боротьбу словом, страйком, бойкотом, чим борються тепер переважно скрізь пригночені люде проти своїх гнобителів і визискувачів» [1]. Дорошенко піднімає питання про духовний бік ірландського відродження, а саме питання мови, грамотності народу, поширення

освіти і науки, ті фактори, які сприяють розвитку громадської свідомості. Він зауважує, що «про це, звичайно, дуже мало або й зовсім не говориться в книжках про Ірландію та її сучасне життя» [2]. Під час висвітлення цього питання Дорошенко користувався статтею Ф. Феггі «Справа ірландської мови», надрукованою в перекладі Лесі Українки українською мовою в 1-й книзі «Нової Громади». Особливо гостро постає мовне питання у зв'язку з асиміляцією ірландського народу. Ф. Феггі і Д. Дорошенко зазначали, що мова є чи не головним чинником існування нації, і те, що ірландці поступово переймають мову і звичаї своїх колонізаторів, призводить до морального занепаду давніх звичаїв та усвідомлення себе давнім народом, який у середні віки поширював освіту й науку по всій Європі. Аналізуючи причини асиміляції, Дорошенко зауважує, що довгий час ні покарання, ні переслідування ірландців не спричиняли відмови від традицій і звичаїв. Однак, починаючи з ХVІІІ ст., коли голод і нестатки стали постійним явищем у житті цієї країни, багато ірландців, для того щоб врятуватися від голодної смерті, поступово почали переймати англійську культуру і мову, отримуючи тим самим можливість знайти собі роботу. Проте вони читають не кращі зразки англійської літератури, в книгарнях продають ті книги, які вважають за непотріб у самій Англії. Дорошенко цитує Феггі: «Ірландія вдень живе тим повітрям, яке Англія витхнула за минулу ніч» [3]. Лише наприкінці ХІХ ст. в Ірландії стало помітним певне пожвавлення в культурній сфері та почав зростати інтерес до свого минулого: мови, культури, звичаїв. Історик зазначає, що із втратою культури зникає і самоповага народу.

Наступні праці пов'язані із новою хвилею національно-визвольного руху ірландського та українського народів. У 1917 р. видавництво Центральної Ради «Серп і молот» розпочало видання серії книжок, присвячених національним рухам різних поневолених народів, і брошура «Ірландська республіка» невідомого автора її розпочинає. Автор зосередив увагу на ментальності ірландського народу, економічному та політичному становищі Ірландії, а також роздумах про майбутнє цього народу. Він наводить докази того, що ірландський народ зможе сам будувати свою державу, адже він має давні традиції: ще за середньовіччя в цій країні процвітала високорозвинена цивілізація, а ірландські монастирі по всій Європі були осередками науки й освіти. Історик зазначає, що саме ірландцям належить головна заслуга в тому, що Європа після падіння Римської імперії була врятована від остаточного занепаду, оскільки саме ірландці досягли значних успіхів у будівництві, музиці,

астрономії, математиці, теології, праві й медицині і поширювали свої знання далеко поза межі своєї країни [4]. Для Великобританії, яка у XVIII—XIX ст. стала величезною колоніальною імперією, Ірландія мала стратегічне значення: завдяки вигідному географічному положенню цей острів являв собою своєрідну браму до Атлантичного океану, звідки дуже зручно було проводити торгівлю. І панування англійців у Ірландії оцінюється позитивно і схвально такими англійськими істориками, як Фрауде, Леккі, Бегвел, Брайс та ін. Однак автор «Ірландської республіки» дотримується тієї позиції, що ірландський народ має своє право на національне самовизначення і вільний розвиток.

М. Григорович у книзі «Як Ірландія здобула собі волю» основний наголос робить на визвольній боротьбі ірландців. Книга охоплює період від середньовіччя до 1921 р., коли було проголошено незалежність Ірландії. Історик описує, за яких обставин країна втратила свою самостійність, та основні етапи збройної і політичної боротьби проти англійського панування. Значну увагу Григорович приділяє стану мови й освіти. Найцікавішим у цій книзі є те, що історик постійно порівнює становище ірландського та українського народів [5].

Ф. Крушинський у роботі «Національна революція в Ірландії» використовує історичні праці Дайси, Петра Фредерікса, Густава Бомона, Сімони Тері, М. Бове, Ж. Гобльє, спогади й описи мандрівників [6]. Він зосереджує увагу на повсякденному житті ірландського народу, аналізує причини занепаду духовного життя, виводячи його корені із загального занепаду політичного та економічного життя цієї країни, спростовує твердження істориків, спрямовані проти ірландського народу. Книга охоплює часові рамки від найдавніших часів до 1921 р., коли Ірландія здобула незалежність.

У 1935 р. у Львові вийшла книга Д. Варнака «Данило О'Коннель», присвячена одному з найвидатніших політичних і громадських діячів Ірландії, чия діяльність піднімала ряд проблем, а саме релігійні, селянські, національні і політичні питання [7]. Варнак спочатку подає короткий опис становища Ірландії у Британській імперії, щоб зрозуміти, за що боровся один із найвпливовіших ірландських діячів. Повстання 1798 р. в Ірландії спонукало англійський уряд шукати можливості об'єднання Ірландії та Великобританії. У 1801 р. було укладено унію, за якою Ерін ставав частиною Великобританії і на його територію поширювалися всі закони і права метрополії. Однак ситуація ще більше загострилася у зв'язку з тим, що англійський уряд порушив свою обіцянку вирішити справу емансипації католиків. Усі за-

конні петиції ірландського парламенту відкидалися, тому й поширилися настрої боротьби за свої права. Данило О'Коннель очолив боротьбу за емансипацію католиків, досягши значних успіхів. Історик розкриває такі сторінки історії, як Католицький союз і боротьба за емансипацію, агітація за сепаратизм, скасування церковної десятини, боротьба за самоуправління, скасування унії. Варнак розкриває портрет політика і людини, його успіхи й невдачі. Багато уваги також приділено ірландсько-англійським відносинам і політиці британського уряду в цій країні.

Із встановленням радянської влади в Україні дослідження історії національно-визвольного руху майже зникає.

За радянських часів в українській історичній науці вельми мало уваги було приділено цій країні. Можна відзначити лише автореферат на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук С. Толстова «Англійське суспільство та ірландське повстання 1916 р.». Хронологічні рамки роботи — 1909—1918 рр. Як зазначає Толстов, актуальність даної теми полягала в тому, що на початку 1980-х років знову активізувалась національна боротьба в капіталістичних країнах, а також боротьба звільнених народів проти політики неоколоніалізму [8]. У роботі розкриваються такі питання, як економічна політика Великобританії в Ірландії, події повстання 1916 р., ставлення до ірландського питання англійських правлячих верств та буржуазних партій, робітничий і соціалістичний рух на початку XX ст. в Ірландії. Незважаючи на те, що тема висвітлена в дусі тодішньої епохи з позицій марксизму-ленінізму, варто відзначити, що історик ввів у науковий обіг суттєву джерельну базу — протоколи британських парламентських дебатів, звіти королівських і парламентських комісій, фонди Архіву зовнішньої політики Росії, Історично-дипломатичного управління МЗС СРСР, матеріали ірландської парламентської партії, особисті архіви, щоденники, мемуари. Аналізуючи і порівнюючи ситуацію в Ірландії з іншими британськими колоніями, Толстов зазначає, що на початку XX ст. становище цієї країни було особливим. На відміну від вищезазначених істориків, він вважає, що, незважаючи на політику, яку проводив англійський уряд в Ірландії, на господарську дезорганізацію, фінансовий грабунок та жорстоку експлуатацію, Ерін залишався найбільш економічно розвиненим колоніальним володінням Великобританії. За обсягами економічних зв'язків ця країна випереджала найбільші британські колонії і домініони. Толстов аналізує колоніальну політику Великобританії і доходить висновку, що невдачі на шляху економічної експансії у відносно розвинуті

країни призводили до розвитку інтенсивних відносин з колоніями. При цьому ірландське питання відображало зіткнення двох напрямків британської економічної політики — протекціонізму та ліберального фрітрейду. Отже, можна зробити висновок, що ставлення Великобританії до ірландського питання було зумовлене економічними та стратегічними планами цієї світової імперії. Основні аспекти історії Ірландії також були викладені істориком у статті «Ірландське питання на початку XX ст.». Робота Л. Гончаренко «Ірландія сьогодні і завтра» хоча й розкриває деякі сторінки історії Ірландії, однак вона має історико-публіцистичний характер, і основна увага в ній зосереджена на описові сучасного життя цієї країни з точки зору світогляду громадянки Радянського Союзу.

Із праць сучасних істориків можна відзначити лише роботу Е. Кучменко «Ірландія і Ольстерська криза, пошуки шляхів її подолання у другій половині XX ст. (Історичний огляд)», в якій аналізуються історичні корені конфлікту в Ольстері. Із залученням матеріалів, які до цього часу не перебували в центрі уваги сучасної вітчизняної історичної науки, на основі друкованих статистичних даних і документів історик розглядає особливості розвитку Ірландської республіки та Північної Ірландії. У книзі розкриваються особливості становлення ірландської нації протягом XVIII—XIX ст., національно-визвольного руху, висвітлюються події національно-визвольної революції 1919—1923 рр., конфлікт навколо Ольстеру у 1950—80-х роках, витоки і періоди поглиблення криз у цьому регіоні, сучасні тенденції і проблеми, перспективи, пошуки шляхів вирішення проблеми [9]. У книзі чітко простежується тенденція необхідності мирного врегулювання питання територіальної приналежності Ольстеру та пошуків порозуміння в Північній Ірландії.

Одним із найважливіших питань у працях першого періоду було порівняння історії і національно-визвольної боротьби ірландського та українського народів. Найяскравіше це подає Григорович, який постійно проводить паралелі і знаходить багато спільних моментів у політиці англійців в Ірландії та росіян і поляків в Україні: «Що діяли й діють Москалі на Східній Україні, а Поляки й Румуни на Україні Західній, те робила Англія в Ірландії від першого дня її панування над Зеленим островом» [10]. Історик також проводить порівняння минулих подій в Ірландії із сучасними йому в Україні: на початку XVII ст. «знов почались конфіскації ірландських земель, бо це тоді вважалося найкращим способом приборкати чужий непокірний народ. Зрештою й нині, по 300 роках, цей спосіб усе ще вважається найкращим, і Москалі більш посилають на Ук-

раїну кацапів-колоністів, а Польща в Східній Галичині та на Волині й Холмщині робить з українськими землями те саме, заселяючи їх колоністами-мазурами» [11]. Після придушення ірландського повстання за часів Кромвелля «хто з ірландців залишився у краю, тим одібрано їх землі за те, що вони або брали участь у повстанні або... не поборювали його. Останнє обвинувачення звучить особливо дивно, але хіба більшевики на Україні й поляки в Галичині не роблять того самого? Вони також карають українців не тільки за активні виступи проти окупації, але й за пасивність супроти повстанців. Нема нічого нового під сонцем!» [12]. Ф. Крушинський також намагався порівняти становище України та Ірландії. Він писав, що Ірландія надзвичайно нагадує Україну: такі самі луки, пасовиська, тополі, гаї. Але в обох країнах можна побачити наслідки панування чужої держави: англійська фортеця «стала грізним, похмурим і зловіщим англійським центром в Ірландії... На підвалинах першої кріпости виросло те, приблизно чим є наше Печерське в Києві, але грізніше й більш похмуре» [13]. Історик також торкається такого питання, як сприйняття ірландців з боку більшої частини англійців. «На всіх кабаретових сценах Лондону... ірландця представляють так, як колись представляли хахла: от стоїть собі на сцені безжурний землячок, п'янений, з цигаркою в зубах, з пляшкою в одній руці, а з кийком в другій. З пляшки час од часу нахилить жлуктить віскі... спльовує, плете дурниці. Англійська публіка регоче, бо це лоскоче їй порожню пиху й глупу вищість над нещасним витвором підбою» [14]. Не лише у Григоровича, а й у інших авторів лунають заклики до українців брати приклад з ірландського народу у своїй боротьбі за національне визволення. Дорошенко писав, що «приклад національного відродження ірландців... показує нам, що нема такої безодні, з якої не вирятувалася би нація зусиллям свого духа...» [15]. Григорович зазначає, що українців називають «ірландцями Сходу», тому на прикладі цієї далекої нам країни буде корисно побачити, як потрібно боротися за волю. В працях усіх істориків, які досліджували історію Ірландії, яскраво виражене захоплення ірландським народом, який відчув у собі національну свідомість і людську гідність і почав боротися проти наймогутнішої на той час світової імперії. За словами Д. Варнака, він викликав на герць державну потугу, яку не міг побороти навіть Наполеон [16].

Отже, можна зробити висновок, що, незважаючи на актуальність ірландського питання у світі, в Україні інтерес до Зеленого острова виникав лише в періоди загострення національно-визвольної боротьби. До цього часу для україн-

ської історичної науки залишаються невідомими багато фактів, у тому числі питання політичної, соціальної, економічної історії, побуту і культури, висвітлення ірландського питання в українській та зарубіжній пресі. На особливу увагу заслуговує порівняльний аспект історії двох країн та взаємовідносин між Ірландією та Україною. Останнім часом збільшився інтерес до проблеми територіальної приналежності Ольстеру, однак її в основному розглядають з політичного боку. На даному етапі розвитку сучасної україн-

ської історичної науки особливо гостро постає необхідність публікації документів, які практично недоступні для вітчизняних істориків, та введення в науковий обіг літератури з історії Ірландії. Оскільки довгий час українська історіографія була практично закрита для наукового обміну та знайомства із зарубіжною літературою, це призвело до занепаду дослідження всесвітньої історії, тому зараз потрібно приділяти особливу увагу розвитку цього напрямку історичної науки в Україні.

1. Дорошенко Д. Оповідання про Ірландію. — К.: Просвіта, 1907. — С 12.
2. Там само. — С 52.
3. Там само. — С 59.
4. Д. Г. Ірландська республіка. — К.: Серп і молот, 1917. — С 5.
5. Григорович М. Як Ірландія здобула собі волю. — Катеринослав — Ляйпціг: Українське видавництво, 1924. — С 3—64.
6. Крушинський Ф. Національна революція в Ірландії. — Париж: Видання «Укр. Визв. Бібліотеки», 1931. — С 175.
7. Варнак Д. Данило О'Коннель. — Львів: Книгозбірня «Вісника», 1935. — С 3.
8. Толстой С. Английское общество и ирландское восстание

- 1916 года: Автореф. канд. ист. наук. — К.: КГУ им. Т. Г. Шевченко, 1983. — С. 6.
9. Кучменко Е. Ірландія і Ольстерська криза, пошуки шляхів її подолання у другій половині ХХ ст.: (Історичний огляд). — К.: Інститут історії України, 2000. — С 15—89.
10. Григорович М. Вказ. праця. — С 7.
11. Там само. — С 11.
12. Там само. — С 12.
13. Крушинський Ф. Вказ. праця. — С 24.
14. Там само. — С 60.
15. Дорошенко Д. Вказ. праця. — С 64.
16. Варнак Д. Вказ. праця. — С 3.

О. В. Honcharuk

THE HISTORY OF IRELAND IN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

In this article the research of the history of Ireland by Ukrainian historian is analyzed, and unexplored comparative aspect of the history of Ireland and Ukraine is pointed out.